

Jarosław Jastrzębski  
(Krakowskie Towarzystwo Naukowe)

## Reforma szkolnictwa akademickiego z 1933 roku. Zmiany w organizacji uczelni

### Wprowadzenie

W 1933 roku władze polskie wprowadziły w systemie szkolnictwa akademickiego rozległe zmiany, które przeszły do historii pod nazwą Reformy Jędrzejewiczowskiej. Stanowi ona bodajże najbardziej głośnie i kontrowersyjne wydarzenie w dziejach szkolnictwa wyższego II Rzeczypospolitej. Co prawda, reforma objęła całe szkolnictwo akademickie, także prywatne<sup>1</sup>, jednak szczególnie ważne znaczenie miały zmiany dotyczące szkolnictwa państwowego. Ich zakres merytoryczny był niezwykle rozległy, dlatego w tej pracy zajmiemy się jedynie jednym, nieco mniej znanym, jej aspektem. Nadmienimy, że przekształcenia w szkolnictwie akademickim były częścią szerszych zmian w systemie szkolnictwa II Rzeczypospolitej, której fundamentem była *Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa*.<sup>2</sup> Dotyczyły one również szkolnictwa powszechnego i średniego.<sup>3</sup>

Od momentu wejścia w życie reformy jędrzejewiczowskiej jest ona oceniana powszechnie jako zamach reżimu sanacyjnego na wolność nauki oraz próba sparaliżowania prestiżowego i opiniotwórczego środowiska wspierającego opozycję antyrządową. Współczesna historiografia, także ta podręcznikowa, podtrzymuje ową opinię, zasadniczo niemożliwą do obalenia w świetle faktów. Choć bowiem pośród nauczycieli akademickich i studentów można było znaleźć zwolenników bardzo różnych poglądów

---

<sup>1</sup> J. Jastrzębski, *Prywatne szkolnictwo akademickie II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2009, Nr 3-4 (205-206), s. 52-61.

<sup>2</sup> Dz.U. z 1932 r. Nr 38, poz. 389. Ogłoszona 7 maja 1932 roku. Weszła w życie 1 lipca 1932 roku. Nowelizowana 3 razy, ale nie w okresie II Rzeczypospolitej. Uchylona 21 lipca 1961 roku *Ustawą z 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania* (Dz. U. z 1961 r. Nr 32, poz. 160).

<sup>3</sup> J. Sadowska, *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej. Geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, Białystok 2001; Z. Osiński, *Janusz Jędrzejewicz - pilsudczyk i reformator edukacji 1885-1951*. Lublin 2008.

i stronnictw politycznych, w tym wcale niemało piłsudczyków, to jednak przeciwnicy sanacji byli tam szczególnie liczni (zwłaszcza sympatycy narodowej-demokracji). Przede wszystkim zaś, zagrożenie widziano w prestiżu wrogiej kadry profesorskiej, jej autorytecie, jakim cieszyła się w społeczeństwie, a co za tym idzie siły jej oddziaływania na opinię publiczną, zwłaszcza wśród młodzieży akademickiej. A walkę o „duszę” tej ostatniej, sanatorzy i endecy, prowadzili ze szczególną i wzrastającą intensywnością.

W odniesieniu do Reformy Jędrzejewicza historiografia zwraca najczęściej uwagę na wprowadzenie mechanizmów umożliwiających władzom państwowym usuwanie z uczelni niewygodnych profesorów. Zmiany organizacyjne pozostają na ogół na dalszym planie. Niniejsza praca ma zamiar przynajmniej częściowo wypełnić ową lukę.

Pierwszym aktem prawnym wprowadzającym jednolity system szkolnictwa akademickiego na ziemiach odrodzonego państwa polskiego była *Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich*.<sup>4</sup> Jej formalnym autorem był Tadeusz Łopuszański (1874-1955) – minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w latach 1919-1920, w dwóch kolejnych rządach: od 13 grudnia 1919 roku do 23 czerwca 1920 roku u Leopolda Skulskiego (1877-1940) oraz od 23 czerwca do 24 lipca 1920 roku w pierwszym gabinecie Władysława Grabskiego (1874-1938).

Nie oznaczało to oczywiście, że szkolnictwo to było tworzone od nowa. Wręcz przeciwnie, prawodawca jedynie likwidował panujący chaos, związany z brakiem jakiegokolwiek formalnego, wspólnego, ogólnokrajowego punktu odniesienia. Ów akt normatywny był nowelizowany aż dziewięciokrotnie, lecz z wyjątkiem ostatniej, żadna z nich nie dotyczyła najbardziej żywotnych kwestii organizacji uczelni. Wspomniany zaś wyjątek jest już częścią interesującej nas reformy, gdyż nowelizacja nastąpiła z mocy *Ustawy dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*.<sup>5</sup> To naprowadza nas na interesujący fakt, że reforma Jędrzejewicza została wprowadzona w dwóch fazach. Pierwsza – 1 maja 1933 roku, tymczasowo modyfikująca przepisy dotychczasowe oraz wprowadza-

---

<sup>4</sup> *Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich* – „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (Dz.U.) z 1920 r. Nr 72, poz. 494. Ogłoszona 10 sierpnia 1920 roku. Weszła w życie 15 września 1920 roku. Nowelizowana 9 razy, ale tylko do czterech aktów zmieniających odwołujemy się w naszych rozważaniach: *Ustawy z dnia 16 lipca 1924 r. o zmianie niektórych przepisów ustawy z dnia 13 lipca 1920 roku o szkołach akademickich* (Dz.U.Rz.P. Nr 72, poz. 494) (Dz.U. z 1925 r. Nr 2, poz. 10), *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół* (Dz.U. z 1928 r. Nr 24, poz. 204), *Ustawy z dnia 18 marca 1932 r. o Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie* (Dz.U. z 1932 r. Nr 30, poz. 305) oraz *Ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247). Wydano do niej 2 akty wykonawcze. Uchylona 1 września 1933 roku *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247).

Uwaga redakcyjna: autor uwspółcześnił pisownię słowa „akademii”, występującą przeważnie właśnie w tej formie w tytułach państwowych aktów prawnych i statutów uczelnianych.

<sup>5</sup> *Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* – Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247. Ogłoszona 29 kwietnia 1933 roku. Weszła w życie 1 maja 1933 roku (a w pełnym zakresie 1 września 1933 roku). Nowelizowana 5 razy. Ujednolicona raz *Obwieszczeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 listopada 1937 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (Dz.U. z 1938 r. Nr 1, poz. 6). Wydano do niej około 40 aktów wykonawczych, ale w niniejszej pracy odwołujemy się jedynie do: *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 lutego 1934 r. o organizacji Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie* (Dz.U. z 1934 r. Nr 16, poz. 126) oraz *Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 grudnia 1936 r. o organizacji Akademii Stomatologicznej w Warszawie* (Dz.U. z 1937 r. Nr 1, poz. 6). Uchylona 30 października 1947 roku *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego* (Dz.U. z 1947 r. Nr 66, poz. 415).

jąca kilka nowych rozwiązań, dla których nieistotny był moment początku roku akademickiego. Druga – 1 września 1933 roku, pełna reforma całego systemu szkolnictwa akademickiego.

Nazwa reformy wywodzi się od nazwiska Janusza Jędrzejewicza (1885-1951), formalnego jej autora oraz osoby, która ją faktycznie wprowadziła w życie. Był on ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w latach 1931-1934, w dwóch kolejnych rządach: od 12 sierpnia 1931 roku do 9 maja 1933 roku w gabinecie Aleksandra Prystora (1874-1941) i od 10 maja 1933 roku do 23 lutego 1934 roku w swoim własnym. O tym, jak znacząca była to postać w środowisku sanacyjnym najlepiej świadczy fakt, że od 10 maja 1933 roku do 15 maja 1934 roku pełnił również funkcję Prezesa Rady Ministrów. Wspomnijmy też, że w latach 1928-1935 był posłem, a w latach 1935-1938 senatorem.

Na marginesie dodajmy, że rezygnując z funkcji ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Janusz Jędrzejewicz, jako premier, powierzył ją swemu bratu – Wacławowi Jędrzejewiczowi (1893-1993). Ten zaś sprawował ją w latach 1934-1935, w trzech kolejnych rządach: od 23 lutego do 13 maja 1934 roku – pod kierunkiem swego brata, od 15 maja 1934 roku do 28 marca 1935 roku – u Leona Kozłowskiego (1892-1944) i od 28 marca do 12 października 1935 roku – w trzecim gabinecie Walerego Sławka (1879-1939).

W sumie, według stanu na dzień 1 maja 1933 roku, było w Polsce 12 państwowych szkół akademickich: Uniwersytet Warszawski<sup>6</sup>, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie<sup>7</sup>, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie<sup>8</sup>, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, Uniwersytet Poznański<sup>9</sup>, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Politechnika Lwowska<sup>10</sup>, Politechnika Warszawska, Akademia Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie<sup>11</sup>, Akademia Górnicza w Krakowie, Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie<sup>12</sup> i Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie<sup>13</sup>. Przy czym, pełne prawa akademickie przyznano tej ostatniej dopiero 1 marca 1934 roku<sup>14</sup>. Wraz z reformą do systemu weszła trzynasta uczelnia – Akademia Stomatologiczna w Warszawie.

<sup>6</sup> J. Miziołek, *Uniwersytet Warszawski: dzieje i tradycja*, Warszawa 2005.

<sup>7</sup> J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński 1918-1939*, Kraków 2000; K. Stopka, A. Banach, J. Dybiec, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2000.

<sup>8</sup> J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946. Portret uczelni kresowej*, Kraków 2007.

<sup>9</sup> *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, Poznań 1972.

<sup>10</sup> Z. Popławski, *Politechnika Lwowska w latach 1844-1945. Rodowody katedr, wykaz nauczycieli akademickich, dziedzictwo*, Kraków 1999; tenże, *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844-1945*, Wrocław 1992.

<sup>11</sup> L. Lewandowski, *Akademia Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie*, „Semper Fidelis”, Nr 3 (20), Wrocław 1994, s. 9-15.

<sup>12</sup> *Ustawa z dnia 16 lipca 1924 r. o zmianie niektórych przepisów ustawy z dnia 13 lipca 1920 roku o szkołach akademickich* (Dz.U. Rz. P. Nr 72, poz. 494) – Dz.U. z 1925 r. Nr 2, poz. 10. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 14 stycznia 1925 roku. Uchylona 1 września 1933 roku *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247).

<sup>13</sup> *Ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie* – Dz.U. z 1932 r. Nr 30, poz. 305. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 12 kwietnia 1932 roku.

<sup>14</sup> *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 lutego 1934 r. o organizacji Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie* – Dz.U. z 1934 r. Nr 16, poz. 126. Ogłoszone 28 lutego 1934 roku. Weszło w życie 1 marca 1934 roku. Uchylone 30 października 1947 roku *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego* (Dz.U. z 1947 r. Nr 66, poz. 415).

Zasadniczym przywilejem szkół akademickich, odróżniającym je od innych uczelni wyższych, było prawo do nadawania stopni naukowych, choć należy również wspomnieć o przywilejach honorowych. Pierwszym było prawo do używania w nazwie jednej z zastrzeżonych formuł: uniwersytet, wszechnica, politechnika, szkoła główna albo akademia. Drugim była podległość odrębnemu ustawodawstwu akademickiemu. Wreszcie ostatnim był niewątpliwie ogromny prestiż związany z przynależnością do grupy szkół o najwyższym w kraju poziomie kształcenia i największym społecznym poważaniu.<sup>15</sup>

Bardzo istotne dla naszych dalszych rozważań jest rozróżnienie szkół wielowydziałowych i jednowydziałowych. Większość uczelni państwowych należała zasadniczo do grona tych pierwszych, w tym wszystkie uniwersytety, politechniki, szkoła główna oraz od 1921 roku Akademia Górnicza<sup>16</sup>. Szkołami jednowydziałowymi były Akademia Medycyny Weterynaryjnej, Akademia Stomatologiczna, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie oraz od 1929 roku Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie<sup>17</sup>. Interesują nas dwa skutki owego podziału. Po pierwsze, uczelnie jednowydziałowe były traktowane przez prawo państwowe w sprawach wydziałowych tak, jakby w całości stanowiły jeden wydział. Po drugie, istniała wyraźna różnica pomiędzy powyższymi dwoma typami szkół w zakresie struktury organizacyjnej.<sup>18</sup>

### Uczelnia

W latach 1920-1939 zasadniczo nie istniała możliwość utworzenia szkoły akademickiej na tzw. surowym korzeniu, i to pomimo braku formalnego zakazu ustawowego. Wynikało to jednak pośrednio z zakresu zadań i licznych wymogów organizacyjnych, które nie były możliwe do spełnienia bez uprzedniego funkcjonowania instytucji, przynajmniej przez pewien czas. Stąd należałoby raczej mówić o nadaniu statusu akademickiego, czy to szkole wyższej nieakademickiej, czy ewentualnie instytucji naukowo-badawczej. Przez cały okres II Rzeczypospolitej nadanie statusu państwowej szkoły akademickiej mogło nastąpić wyłącznie drogą ustawową. Należy przez to rozumieć, obok samej ustawy, również rozporządzenie z mocą ustawy wydawane przez Prezydenta Rzeczypospolitej (następnie zastąpione dekretem).<sup>19</sup> Przy czym, do 31 sierpnia 1933 roku inicjatywa w tej sprawie przysługiwała wyłącznie rządowi.<sup>20</sup> Po tej dacie nie można było wykluczyć również inicjatywy poselskiej.<sup>21</sup>

Spośród 14 państwowych szkół akademickich w II Rzeczypospolitej<sup>22</sup>, aż 12 otrzymało ten status przed Reformą Jędrzejewicza. Trzynastą była Akademia Stomatologiczna w Warszawie. Swoją status, początkowo niepełny, nabyła 1 września 1933 roku,

<sup>15</sup> J. Jastrzębski, *Prawo akademickie II Rzeczypospolitej. Źródła i wskazówki*, Kraków 2010, s. 12-13.

<sup>16</sup> Utworzono wtedy: Wydział Górniczy i Wydział Hutniczy.

<sup>17</sup> Zlikwidowano wtedy podział, istniejący w latach 1922-1929, na: Wydział Malarstwa i Rzeźby oraz Wydział Architektury.

<sup>18</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>19</sup> T. Mołdawa, *Konstytucje Polskie 1918-2008*, Warszawa 2008.

<sup>20</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>21</sup> *Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* – Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267.

<sup>22</sup> Wliczając w to wojskową Akademię Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, o jednak dość specyficznym charakterze i organizacji.

właśnie postanowieniami ustawy jędrzejewiczowskiej.<sup>23</sup> Pełnie praw akademickich rozciągnięto na nią dopiero 1 stycznia 1937 roku.<sup>24</sup> Należy też pamiętać, że do końca II Rzeczypospolitej do grona placówek akademickich dołączyło jeszcze kilka uczelni prywatnych.<sup>25</sup>

Z kolei zagadnienie likwidacji szkoły akademickiej w latach 1920-1939 ma charakter wyłącznie teoretyczny, ponieważ w rzeczywistości nie miał miejsca ani jeden taki przypadek. Pierwsza akademicka ustawa ustrojowa z 1920 roku nie zawierała przepisów dotyczących likwidacji szkoły akademickiej. Jednak skoro jej powstanie wymagało aktu ustawodawczego, zatem oczywistym wnioskiem jest, że jej zwinięcie również takiego aktu wymagało. Dopiero w ustawie z 1933 roku stosowny przepis się pojawił, wprost potwierdzając powyższą procedurę w tym względzie.

1 maja 1933 roku wprowadzono możliwość tymczasowego zamknięcia całej uczelni lub jej części samodzielną decyzją ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Co ważniejsze, wraz z taką decyzją mógł on zarządzić nowe wpisy studentów po ponownym otwarciu. Stanowiło to jedno z najpoważniejszych ciosów dla autonomii akademickiej. Czas zawieszenia nie był w żaden sposób ograniczony, a decyzję o odwieszeniu podejmował również wspomniany minister.<sup>26</sup>

Poza prawem państwowym najistotniejszym aktem normującym funkcjonowanie każdej szkoły akademickiej był jej statut. Wymagał on zatwierdzenia ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, reforma z 1933 roku nic w tej materii nie zmieniała.

Mówiąc o samorządowych władzach szkół akademickich na poziomie ogólnouczelnianym musimy określić ich katalog. Otóż w II Rzeczypospolitej zaliczamy tu dwa organy kolegialne: zebranie ogólne profesorów i senat oraz trzy jednoosobowe: rektor, prorektor i zastępca prorektora. Ich lista nie uległa co prawda zmianie w wyniku reformy z 1933 roku, jednak zmieniły się zasady ich powoływania i funkcjonowania. Pewnych wyjaśnień wymaga zagadnienie podmiotu politycznego, którego ten samorząd był reprezentantem, czyli grupy uprawnionej do tworzenia, względnie wyłaniania, jego organów stanowiących. Dla osób znających system szkolnictwa wyższego III Rzeczypospolitej porównanie z Polską międzywojenną może być pod tym względem nieco szokujące. Obecnie bowiem w zarządzaniu uczelnią uczestniczą: nauczyciele akademicy wszystkich szczebli, studenci wszystkich stopni (doktoranci, magistranci i licencjanci) oraz pracownicy administracyjni wszelkich stanowisk.<sup>27</sup> W II Rzeczypospolitej owa grupa posiadająca prawa polityczne w uczelni akademickiej była o wiele węższa i sprowadzała się do profesorów oraz docentów, a i to na nierównych zasadach. Pozostali nauczyciele, pracownicy administracyjni, jak i studenci wszystkich kategorii nie brali

<sup>23</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>24</sup> *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 grudnia 1936 r. o organizacji Akademii Stomatologicznej w Warszawie* – Dz.U. z 1937 r. Nr 1, poz. 6. Ogłoszone 7 stycznia 1937 roku. Weszło w życie 1 stycznia 1937 roku. *Uchylone 30 października 1947 roku Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego* (Dz.U. z 1947 r. Nr 66, poz. 415).

<sup>25</sup> J. Jastrzębski, *Prywatne szkolnictwo akademickie...*, s. 52-61.

<sup>26</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>27</sup> *Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym* – Dz.U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365.

udziału, w symboliczny nawet sposób, w sprawowaniu władzy nad uczelnią.<sup>28</sup>

Już pierwsza akademicka ustawa ustrojowa z 1920 roku ustanawiała zebranie ogólne profesorów jako hierarchicznie najwyższą władzę uczelni wielowydziałowej, jednak tylko wówczas, gdy sama szkoła akademicka zdecydowała się wprowadzić ów organ do swej struktury organizacyjnej. Bowiem w okresie od 15 września 1920 roku do 31 sierpnia 1933 roku mógł on być w nich ustanowiony, ale nie musiał. W szkołach zaś jednowydziałowych najwyższy kolegialny organ władzy stanowiła rada wydziałowa. W uczelniach wielowydziałowych, których statuty nie przewidywały zebrania ogólnego profesorów wszystkie jego uprawnienia przechodziły na senat (z wyłączeniem wyboru rektora). Wprowadzenie instytucji zebrania ogólnego profesorów do struktury organizacyjnej uczelni wielowydziałowej następowało postanowieniami statutu danej placówki. Przy czym uczelnie mogły zmieniać raz podjętą decyzję w tej sprawie poprzez stosowne modyfikacje statutowe.<sup>29</sup> Przykładowo: *Statut Akademii Górniczej w Krakowie z 18 października 1926 r.* przewidywał istnienie zebrania ogólnego profesorów<sup>30</sup>, a *Statut Uniwersytetu Poznańskiego z 28 stycznia 1921 r.* nie przewidywał jego funkcjonowania.<sup>31</sup> Z kolei wiadomo, że Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie miał przez pewien czas w swoich strukturach zebranie ogólne profesorów, które statut z 5 czerwca 1929 roku zlikwidował.<sup>32</sup>

Reforma Jędrzejewicza wprowadziła od 1 września 1933 pełną obligatoryjność. Odtąd wszystkie szkoły akademickie, zarówno jedno- jak i wielowydziałowe, musiały obowiązkowo posiadać zebranie ogólne profesorów w swej strukturze władz. Jednak w szkołach jednowydziałowych posiadało ono znacznie szersze uprawnienia, gdyż równoległe wykonywało zadania rady wydziałowej, a nawet senatu, jeżeli dana uczelnia zrezygnowała z dobrowolnej możliwości ustanowienia tego ostatniego.<sup>33</sup>

Zmianom uległ również skład zebrania ogólnego profesorów. Do 31 sierpnia 1933 roku składało się ono z: profesorów honorowych, profesorów zwyczajnych, profesorów nadzwyczajnych oraz tych docentów, którzy wchodzili w skład rad wydziałowych danej szkoły akademickiej. Przy czym, uprawnienia wszystkich członków były w zasadzie takie same. Od 1 września 1933 roku zebranie ogólne profesorów tworzyli: profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni oraz delegaci docentów z wydziałów, w liczbie określonej statutem danej szkoły akademickiej. Zebranie ogólne profesorów mogło rozszerzyć swój skład o profesorów innych szkół akademickich, o ile wykładali oni również w zainteresowanej uczelni. Utracili członkostwo profesorowie honorowi.<sup>34</sup> Zmienił się również sposób wyłaniania reprezentantów docentów. Zamiast automatycznego włączania w skład zebrania ogólnego profesorów ich przedstawicieli w radach wydziałowych, odtąd delegaci byli wybierani odrębnie. Pojawiła się również opcja fakultatyw-

<sup>28</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>29</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>30</sup> *Statut Akademii Górniczej w Krakowie*, Kraków 1930.

<sup>31</sup> *Statut Uniwersytetu Poznańskiego*, Poznań 1921.

<sup>32</sup> *Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1929 (lub nieco później).

<sup>33</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>34</sup> Warto jednak pamiętać, że w całym okresie międzywojennym nic nie stało na przeszkodzie zapraszaniu na posiedzenia zebrania ogólnego profesorów gości, z głosem doradczym, ale bez głosu stanowiącego.

nego poszerzenia składu członkowskiego.<sup>35</sup>

Biorąc pod uwagę skład zebrania ogólnego profesorów można by odnieść wrażenie, że wprowadzenie obligatoryjności funkcjonowania tej instytucji w strukturze organizacyjnej każdej uczelni wręcz osłabiało wpływy władz państwowych. Można by, gdyby nie jeden znamieny fakt, otóż wraz z powyższym rozwiązaniem, znacząco zmniejszono kompetencje zebrania ogólnego profesorów.<sup>36</sup>

Pierwsza akademicka ustawa ustrojowa bardzo szczegółowo określała zasady proceduralne zwoływania i przebiegu posiedzenia zebrania ogólnego profesorów.<sup>37</sup> Od 1 września 1933 roku zostało to przekazane do unormowania statutowego każdej uczelni oraz regulaminowi zebrania ogólnego profesorów.<sup>38</sup> Trudno w tym kontekście orzec, czy brak konieczności zatwierdzenia regulaminu przez ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (w przeciwieństwie do senackiego) był niedopatrzaniem, czy też wiązał się z takim ograniczeniem kompetencyjnym zebrania ogólnego profesorów, że uznano to za zbędne.

W okresie obejmującym lata 1920-1933, senat był obligatoryjnym organem każdej państwowej wielowydziałowej szkoły akademickiej. Jednak w uczelniach jednowydziałowych organ ten nie był przewidywany, a jego kompetencje wykonywała rada wydziałowa. W szkołach wielowydziałowych senat nie był jednak co do zasady najwyższym kolegiальnym organem władzy, bowiem rolę taką przewidziano dla zebrania ogólnego profesorów. Lecz prawodawca nie narzucił wówczas obowiązku istnienia w uczelni tej ostatniej instytucji, uzależniając to od statutowej, suwerennej decyzji każdej zainteresowanej placówki. Jeżeli statut szkoły akademickiej nie przewidywał istnienia zebrania ogólnego profesorów, senat stawał się jednocześnie najwyższym kolegiальnym organem takiej uczelni, a jego uprawnienia ulegały rozszerzeniu o kompetencje ustawowo przewidziane dla zebrania ogólnego profesorów, z wyłączeniem jedynie wyboru rektora.

W drugim okresie, obejmującym lata 1933-1939, senat co prawda pozostał organem obligatoryjnym w państwowych uczelniach akademickich, ale zmianie uległy dwie bardzo istotne okoliczności. Wraz z wprowadzeniem obowiązkowego funkcjonowania we wszystkich szkołach akademickich instytucji zebrania ogólnego profesorów, senat już bezwzględnie stawał w hierarchii na drugim miejscu. Z drugiej jednak strony, kompetencje senatu uległy wzmocnieniu, także kosztem wspomnianego zebrania. Pojawiła się również nowa możliwość powołania senatu w szkołach jednowydziałowych, na drodze statutowej.<sup>39</sup>

Senat składał się obligatoryjnie z zasiadających w nim z urzędu: rektora, prorektora oraz dziekanów wszystkich wydziałów uczelni.<sup>40</sup> Do 31 sierpnia 1933 roku statut szkoły akademickiej mógł rozszerzyć jego skład o: prodziekanów, delegatów rad wydziałowych lub sędziego (w tych szkołach akademickich, w których urząd ten został

<sup>35</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>36</sup> Sprawa jest na tyle rozległa, że wymaga osobnego opracowania.

<sup>37</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>38</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>39</sup> J. Jastrzębski, *Instytucja Senatu w państwowym szkolnictwie akademickim II Rzeczypospolitej*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2009, T. VI, s. 307-323.

<sup>40</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

utworzony)<sup>41</sup>. Od 1 września 1933 roku rektor, prorektor i dziekani zachowali swoje członkostwo w senacie jako wiryliści jednak statut szkoły wielowydziałowej obligatoryjnie musiał określić liczbę i sposób wyboru fakultatywnych członków senatu. Przy czym odtąd niekoniecznie musieli być to delegaci wydziałów, choć rozwiązanie takie wydaje się najbardziej oczywiste. Jeżeli zaś statut szkoły jednowydziałowej przewidywał istnienie senatu (co poprzednio nie było możliwe), składał się on obligatoryjnie z rektora, prorektora i trzech delegatów zebrania ogólnego profesorów (od 14 lipca 1937 roku rady profesorów)<sup>42</sup>, wybranych spośród profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych.<sup>43</sup>

Podobnie jak w przypadku zebrania ogólnego profesorów, przepisy proceduralne w pierwszej akademickiej ustawie ustrojowej dotyczące posiedzeń senatu były bardzo szczegółowe, nowa ustawa z 1933 roku przekazała senatom akademickim uprawnienie do samodzielnego kształtowania tych procedur w swym regulaminie, który w zamian wymagał odtąd zatwierdzenia ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.<sup>44</sup>

W całym okresie międzywojennym rektor wybierany był z grona profesorskiego.<sup>45</sup> Przy czym, do 30 kwietnia 1933 roku zdolność prawna do pełnienia tego urzędu przysługiwała wyłącznie profesorom zwyczajnym i honorowym, należącym do rad wydziałowych danej uczelni<sup>46</sup>. Reforma jędrzejewiczowska, już w pierwszej swojej fazie – 1 maja 1933 roku, odebrała profesorom honorowym bierne prawo wyborcze względem tego stanowiska. Odtąd rektor był zasadniczo wybierany z grona profesorów zwyczajnych. Jedyny wyjątek przewidziano dla przypadku szkoły akademickiej, w której byłoby mniej niż pięciu profesorów zwyczajnych,rektorem mógł w nich zostać również profesor nadzwyczajny.<sup>47</sup>

Do 30 kwietnia 1933 roku wyboru rektora dokonywało zasadniczo zebranie ogólnego profesorów, oczywiście tylko w tych szkołach akademickich, w których istniało. W pozostałych uczelniach wielowydziałowych wyboru dokonywali elektorzy – delegaci rad wydziałowych.<sup>48</sup> Przykładowo w Politechnice Warszawskiej, według stanu prawnego z 14 czerwca 1921 roku, każda rada wydziałowa wybierała po 4 elektorów, spośród profesorów zwyczajnych, nadzwyczajnych i honorowych, w sumie było ich zatem 24 (z 6 wydziałów).<sup>49</sup> W szkołach jednowydziałowych wyboru dokonywała rada wydziałowa, pełniąca w nich również funkcję zebrania ogólnego profesorów.

Wybory przeprowadzano w czerwcu, z wyłączeniem przypadku powołania nowego rektora w trakcie trwania kadencji. Nie było konieczności uzyskiwania uprzedniej

<sup>41</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>42</sup> *Ustawa z dnia 2 lipca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* Dz.U. z 1937 r. Nr 52, poz. 406. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 14 lipca 1937 roku. Uchylona 30 października 1947 roku *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego* (Dz.U. z 1947 r. Nr 66, poz. 415).

<sup>43</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>44</sup> J. Jastrzębski, *Instytucja Senatu w państwowym szkolnictwie akademickim...*, s. 307-323.

<sup>45</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>46</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>47</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>48</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>49</sup> *Statut Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1921, s. 9.



zgody kandydatów, choć zapewne unikano powoływania osób, które nie czuły się na siłach. Profesor honorowy nie musiał przyjmować wyboru. Jednak profesor zwyczajny był zasadniczo zobligowany do jego przyjęcia, co wynikało z jego profesorskich obowiązków służbowych. Szczegółową procedurę wyborów rektorskich określał statut.<sup>50</sup>

Od 1 maja 1933 roku we wszystkich wielowydziałowych szkołach akademickich rektora wybierało zebranie delegatów wydziałów, zwykłą większością głosów. Sposób wyboru elektorów na zebranie delegatów wydziałów, jego regulamin i termin wyborów ustalał minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W jednowydziałowych szkołach akademickich elekcja rektora należała do profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych. Wybór rektora podlegał zatwierdzeniu kolejno przez ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a następnie na jego wniosek przez Prezydenta Rzeczypospolitej. W razie odmowy zatwierdzenia przez ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zebranie delegatów wydziałów musiało niezwłocznie dokonać nowego wyboru. W ten sposób władze państwowe wydawałoby się dość skutecznie mogły wpływać na personalną obsadę rektoratu.<sup>51</sup>

Warto jednak przytoczyć interesujący przykład rozgrywki do jakiej doszło pomiędzy Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a Uniwersytetem Jana Kazimierza w 1933 roku, który nader odważnie podjął rękawicę, próbując jako środek wykorzystać broń „przeciwnika” – przepisy prawa. Wybrany rektor-elekt Adam Gerstmann nie uzyskał zatwierdzenia szczebla państwowego, podobna sytuacja powtórzyła się jeszcze trzykrotnie wobec rektorów-elektów: Edmunda Bulandy, Włodzimierza Koskowskiego i Mariana Franke. W końcu minister Janusz Jędrzejewicz stracił cierpliwość i ustanowił komisarza uniwersytetu w osobie Kamila Stefko.<sup>52</sup> Próżno szukać w tekście ustawy akademickiej z 1933 roku jakiegokolwiek przepisu mówiącego o takiej procedurze, jednak przewaga należała do władz państwowych.

Do 31 sierpnia 1933 roku okres urzędowania rektora wynosił 1 rok, a objęcie funkcji następowało na dwa tygodnie przed rozpoczęciem roku akademickiego<sup>53</sup>. Od 1 września 1933 roku kadencja rektora trwała 3 lata. Rozpoczynała się dnia 1 września pierwszego roku kadencji i trwała do 31 sierpnia ostatniego roku kadencji. Jednak okres urzędowania rektorów pełniących urząd w roku akademickim 1932/1933 nie uległ przedłużeniu.<sup>54</sup> Ilość kadencji rektorskich nie była ograniczona, ta sama osoba mogła być wybierana wielokrotnie, także na okresy następujące bezpośrednio po sobie.

W razie opróżnienia urzędu przed upływem kadencji, wyboru nowego rektora dokonywano na okres pozostały do upływu kadencji poprzednika. Mandat rektora wy-

<sup>50</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół* – Dz.U. z 1928 r. Nr 24, poz. 204. Weszło w życie z dniem ogłoszenia 6 marca 1928 roku. Ujednolicone raz *Obwieszczeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 21 lipca 1933 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół* – Dz.U. z 1933 r. Nr 76, poz. 551. Uchylone 20 listopada 1958 roku *Ustawą z dnia 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych* – Dz.U. z 1958 r. Nr 68, poz. 336.

<sup>51</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>52</sup> J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946...*, s. 42-43.

<sup>53</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>54</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

gasal w wypadku śmierci, ustąpienia lub upływu kadencji.<sup>55</sup> Odwołanie rektora, jak się wydaje, było możliwe tylko w wyniku postępowania dyscyplinarnego.<sup>56</sup>

Do 30 kwietnia 1933 roku prorektorem zostawał automatycznie rektor ustępujący. W razie potrzeby zebranie ogólne profesorów wybierało zastępcę prorektora. W uczelniach, których statuty go nie przewidywały wyboru dokonywał senat, względnie rada wydziałowa szkoły jednowydziałowej.<sup>57</sup>

Od 1 maja 1933 roku prorektora wybierało zebranie delegatów wydziałów, zwykłą większością głosów. Odtąd zatem prorektor był wybierany, i to przez ten sam organ, który powoływał rektora. Wyboru prorektora w trybie zwyczajnym dokonywano w innym roku akademickim niż elekcji rektora, z wyjątkiem 1933, gdy były one przeprowadzone wspólnie. Wybór prorektora podlegał zatwierdzeniu przez ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W razie odmowy zatwierdzenia zebranie delegatów wydziałów musiało niezwłocznie dokonać nowego wyboru. Prorektor był wybierany z grona profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych. Kadencja prorektora trwała 3 lata, z wyjątkiem kadencji prorektora wybranego w 1933 roku, która trwała tylko 2 lata. Czas urzędowania rozpoczynał się dnia 1 września pierwszego roku kadencji i trwał do 31 sierpnia ostatniego roku kadencji. W razie ustąpienia prorektora przed jej ukończeniem, w ciągu miesiąca, dokonywano wyboru następcy, na okres pozostały do końca kadencji jego poprzednika. W razie konieczności zastępowania prorektora, zastępcę wyznaczał senat spośród swoich członków. Przy czym, zastępca prorektora nie musiał być zatwierdzany na szczeblu państwowym.<sup>58</sup>

Prorektor z urzędu był członkiem senatu we wszystkich szkołach akademickich, których statuty przewidywały istnienie tego kolegiального organu. Od 1 września 1933 roku prorektor jednowydziałowej szkoły akademickiej przejmował również kompetencje prodziekana.<sup>59</sup>

### Wydział

Do 31 sierpnia 1933 roku wniosek do ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o utworzenie lub likwidację wydziału składało zebranie ogólne profesorów, względnie senat wykonujący jego kompetencje. W szkołach jednowydziałowych czyniłaby to rada wydziałowa, z tym że byłoby to równoznaczne z zamiarem przekształcenia uczelni w wielowydziałową.<sup>60</sup> Reforma jędrzejewiczowska przekazała powyższe uprawnienie Radzie Ministrów, która wydawała stosowne rozporządzenie. Jednak udział ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego pozostawał obligatoryjny. Wniosek o zmianę podziału na wydziały mógł złożyć senat uczelni, a w szkołach jednowydziałowych zebranie ogólne profesorów wykonujące jego kompetencje, ale też sam wspomniany minister, po uzyskaniu niewiążącej opinii ze strony uczelni.

<sup>55</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>56</sup> Dz.U. z 1928 r. Nr 24, poz. 204.

<sup>57</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>58</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>59</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>60</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

Opinię tą wydawały te same organy które były uprawnione do wnioskowania.<sup>61</sup>

Od 1920 roku rada wydziałowa była zasadniczo obligatoryjnym organem szkoły akademickiej. Jednak w dziejach tej instytucji w II Rzeczypospolitej można wyodrębnić dwa okresy, uwzględniając wymóg jej istnienia w strukturze organizacyjnej uczelni akademickich. Pierwszy okres – obligatoryjności pełnej – obejmował lata 1920-1933, zaś drugi okres – obligatoryjności częściowej – dotyczył lat 1933-1939.

Obligatoryjność pełna z okresu od 15 września 1920 roku do 31 sierpnia 1933 roku oznaczała, że wszystkie szkoły akademickie musiały obowiązkowo posiadać co najmniej jedną radę wydziałową w strukturze swych władz samorządowych. Oczywiście ich ilość uzależniona była od liczby wydziałów. W szkołach jednowydziałowych rada wydziału posiadała znacząco zwiększone kompetencje. W odróżnieniu bowiem od zebrania ogólnego profesorów oraz senatu, których istnienie było związane z minimalną ilością dwóch wydziałów, rada wydziałowa musiała istnieć nawet w szkole jednowydziałowej<sup>62</sup>. Co więcej, w tym szczególnym przypadku, uprawnienia zarówno zebrania ogólnego profesorów, jak i senatu, przechodziły na radę wydziału.<sup>63</sup>

Obligatoryjność częściowa od 1 września 1933 roku polegała na tym, że rady wydziałowe funkcjonowały tylko w szkołach wielowydziałowych. Natomiast w szkołach jednowydziałowych ich kompetencje wykonywało zebranie ogólne profesorów.<sup>64</sup>

Do 1933 roku rada wydziałowa składała się obligatoryjnie z należących do wydziału: profesorów zwyczajnych, profesorów nadzwyczajnych, tych profesorów honorowych, którzy wchodziłi w skład rady wydziałowej, jako profesorzy zwyczajni lub nadzwyczajni, zanim zostali profesorami honorowymi, oraz dwóch docentów, wybranych na rok akademicki przez ogół docentów wydziału. Rada wydziałowa miała prawo powołania do swego składu, na rok, również profesorów innych wydziałów, o ile wykładali na zainteresowanym wydziale oraz profesorów honorowych, którzy nie byli poprzednio jej członkami.<sup>65</sup> Od 1 września 1933 roku liczbę delegatów docentów określał statut, a profesorowie honorowi utracili prawo członkostwa w radzie wydziałowej, pozostałe regulacje dotyczące składu pozostały bez zmian.<sup>66</sup> Jednak należy pamiętać, że powyższe unormowania dotyczyły wyłącznie członkostwa w radzie wydziałowej – osób posiadających tzw. prawo głosu stanowiącego, nie przesądzały natomiast o uczestnictwie w obradach. Rady wydziałowe mogły bowiem dopuszczać na swe posiedzenia również gości z głosem doradczym lub jako obserwatorów.

Profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni wydziału mieli ustawowy obowiązek uczestniczenia w pracach rady wydziałowej, o ile nie przebywali na urlopie. Na marginesie nadmienmy, że w całym interesującym nas okresie członkostwo w radzie wydzia-

<sup>61</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>62</sup> Mając na względzie kuriozalność nazwy najwyższego kolegiального organu władzy w uczelniach jednowydziałowych Minister Wyznań Religijnych i Oświeceni Publicznego zgodził się, aby najstarsza z nich Akademia Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie określała radę wydziałową terminem rada profesorów, co w 1937 roku przyjęto za standard ogólnopolski.

<sup>63</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>64</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>65</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>66</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

łowej dawało automatycznie przywilej zasiadania w zebraniu ogólnym profesorów.<sup>67</sup> Przy czym dotyczyło to zarówno profesorów, jak i docentów.<sup>68</sup>

Pierwsza akademicka ustawa ustrojowa bardzo szczegółowo określała zasady proceduralne zwoływania i przebiegu posiedzenia rady wydziałowej. Od 1 września 1933 roku powyższe sprawy pozostawiono do uregulowania statutowego lub regulaminowego każdej uczelni. Do 31 sierpnia 1933 roku regulamin rady wydziałowej wymagał zatwierdzenia senatu macierzystej uczelni<sup>69</sup>, po tej dacie na poziomie ogólnouczelnianym zatwierdzenie zostało zniesione, lecz wprowadzono zatwierdzenie przez ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego<sup>70</sup>.

Od 1 września 1933 roku instytucja rady wydziałowej w szkołach jednowydziałowych została całkowicie zniesiona, a jej kompetencje zasadnicze przekazano zebraniu ogólnemu profesorów takich szkół. Funkcję dziekana wykonywał rektor, analogicznie funkcję prodziekana pełnił prorektor, a zastępcy prodziekana zastępca prorektora.<sup>71</sup>

W całym okresie międzywojennym dziekan wybierany był przez radę wydziałową, większością głosów.<sup>72</sup> Przy czym do 31 sierpnia 1933 roku zdolność prawna do pełnienia tego urzędu przysługiwała profesorom zwyczajnym, nadzwyczajnym i honorowym.<sup>73</sup> Reforma jędrzejewiczowska odebrała profesorom honorowym bierne prawo wyborcze względem tego stanowiska.<sup>74</sup>

Wybory przeprowadzano w czerwcu, z wyłączeniem przypadku powołania nowego dziekana w trakcie trwania kadencji. Nie było konieczności uzyskiwania uprzedniej zgody kandydatów, choć zapewne unikano powoływania osób, które nie czuły się na siłach. Profesor zwyczajny i nadzwyczajny był bowiem zasadniczo zobligowany do przyjęcia wyboru, co wynikało z jego profesorskich obowiązków służbowych.<sup>75</sup>

Kadencja dziekana wynosiła 1 rok.<sup>76</sup> Początkowo objęcie funkcji następowało na dwa tygodnie przed rozpoczęciem roku akademickiego<sup>77</sup>, od 1 września 1933 roku rozpoczynała się dnia 1 września<sup>78</sup>. Ilość kadencji dziekańskich nie była ograniczona, ta sama osoba mogła być wybierana wielokrotnie, także na okresy następujące bezpośrednio po sobie.

W razie opróżnienia urzędu przed upływem kadencji, wyboru nowego dziekana dokonywano na okres pozostały do upływu kadencji poprzednika. Mandat dziekana wygaszał w wypadku śmierci, ustąpienia lub upływu kadencji. Odwołanie dziekana, jak się wydaje, było możliwe tylko w wyniku postępowania dyscyplinarnego.

Prodziekanem zostawał automatycznie dziekan ustępujący. W razie zrzeczenia

<sup>67</sup> Oczywiście w latach 1920-1933 tylko w tych uczelniach, które ów organ władzy posiadały.

<sup>68</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1928 r. Nr 24, poz. 204, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>69</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>70</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>71</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>72</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>73</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>74</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>75</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1928 r. Nr 24, poz. 204.

<sup>76</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>77</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>78</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

się godności prodziekana przez ustępującego dziekana lub w razie opróżnienia funkcji w czasie trwania kadencji rada wydziałowa wybierała prodziekana na pozostały okres kadencji. Ewentualne członkostwo prorektora w senacie uzależnione było od postanowień statutu. W razie potrzeby rada wydziałowa wybierała również zastępcę prodziekana.<sup>79</sup>

### Studium pozawydziałowe

Gdyby poprzestać wyłącznie na lekturze tekstów obu akademickich ustaw ustrojowych z okresu międzywojennego można by dojść do wniosku, że jednostka organizacyjna pod nazwą studium została wprowadzona dopiero w 1933 roku. Nie jest to jednak do końca prawdą. W istocie istniały już takowe, czy to w obrębie Uniwersytetu Jagiellońskiego<sup>80</sup>, czy Uniwersytetu Jana Kazimierza.<sup>81</sup> Były to jednak jednostki wchodzące w skład wydziałów. Istotną nowością reformy jędrzejewiczowskiej była natomiast możliwość tworzenia studium specjalnego pozawydziałowego.

Studium takie nie podlegało władzom żadnego wydziału, a jedynie organom ogólnouczeniowym. Studium pozawydziałowe powoływał rozporządzeniem minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Były dwie drogi do tego prowadzące. Pierwszą była inicjatywa własna ministra, który był w takim przypadku zobligowany do uzyskania niewiążącej opinii senatu zainteresowanej uczelni. Wydaje się, że należy również przyjąć teoretyczną możliwość utworzenia takiego studium w szkole jedno-wydziałowej, wówczas jeżeli senat w niej nie funkcjonował to opinię wyrażało zebranie ogólne profesorów. Drugą była inicjatywa uczelniana, wniosek uchwalał senat, względnie zebranie ogólne profesorów tam gdzie senatu nie było.

Organizację studium specjalnego określał odrębny statut nadany przez ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, po wysłuchaniu opinii senatu (względnie zebrania ogólnego profesorów). Ustawa jędrzejewiczowska przewidywała, że na czele studium stoi kierownik. Obok niego mogła być również utworzona rada profesorów, po wysłuchaniu opinii senatu (zebrania ogólnego profesorów). Rada profesorów składała się obligatoryjnie z profesorów zwyczajnych i profesorów nadzwyczajnych oraz delegatów docentów z danego studium. Rada profesorów miała prawo powołania do swego składu, na rok, również profesorów spoza studium, którzy prowadzili na nim wykłady.

Może zastanawiać dlaczego ustawodawca zdecydował się wprowadzić, niejako równoległe do wydziału, inny typ jednostki organizacyjnej. Otóż odpowiedź przynosi upoważnienie dla ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do rozciągnięcia na radę profesorów niektórych uprawnień przysługujących radom wydziałowym, a na kierownika studium części uprawnień przysługujących dziekanowi. Niektórych, nie wszystkich. Zatem wydaje się, że intencją prawodawcy było stworzenie formuły pośredniej umożliwiającej niezależne funkcjonowanie niektórym dyscyplinom

<sup>79</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1928 r. Nr 24, poz. 204, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>80</sup> J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński 1918-1939*, s. 82-83.

<sup>81</sup> J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946...*, s. 21-22.

naukowym, już mocno wyodrębnionym, lecz zbyt słabym kadrowo lub organizacyjnie na danej uczelni, aby utworzyć osobny wydział. Owe kompetencje mogły być rozszerzane, oczywiście do czasu osiągnięcia stopnia rozwoju umożliwiającego przekształcenie w wydział.<sup>82</sup>

### Oddział

Oddział mógł być tworzony w ramach wydziału. Przy czym, podział na oddziały nie tylko nie był obligatoryjny, lecz nawet nie musiał być zupełny. Innymi słowy, jedynie część wydziału mogła być włączona do jakiegoś oddziału, podczas gdy reszta podlegała bezpośrednio wydziałowi. Przepisy dotyczące oddziałów były w ustawodawstwie akademickim II Rzeczypospolitej nader skromne. W 1920 roku określono wyłącznie sposób ich tworzenia. Inicjatywa w tej sprawie wymagała wniosku zebrania ogólnego profesorów albo senatu wykonującego jego uprawnienia, a w uczelniach jednowydziałowych rady wydziałowej. Trudno jednak zakładać, że w szkołach wielowydziałowych ze sprawy całkowicie można było wyłączyć radę wydziałową. Ustawa nie precyzowała do kogo wnioski były kierowane, ale jest oczywiste że do ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Przez analogię należy przyjąć, że identyczna procedura dotyczyła ewentualnej likwidacji oddziału.<sup>83</sup>

Reforma jędrzejewiczowska wprowadzała dwie równoprawne możliwości tworzenia, likwidowania i reorganizacji oddziałów. Wedle pierwszej, stosowną kompetencję do wnioskowania przekazano radzie wydziałowej, zaś w uczelniach jednowydziałowych zebraniu ogólnemu profesorów. Wedle drugiej, minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego mógł tego dokonać z własnej inicjatywy, lecz dopiero po uzyskaniu opinii rady wydziałowej, względnie zebrania ogólnego profesorów. Jednak opinia ta nie była wiążąca. Tak, czy owak, zmiana stanu dotychczasowego wymagała odtąd formy rozporządzenia ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i dochodziła do skutku wraz z uzyskaniem przez nie mocy obowiązującej.<sup>84</sup>

### Studium wydziałowe

Jak wspominaliśmy instytucja studium wydziałowego, pomimo braku jakichkolwiek wzmianek ustawowych, funkcjonowała w szkolnictwie akademickim również w latach 1920-1933, zresztą i wcześniej.<sup>85</sup> Wydaje się, że uczelnie korzystały tu posiłkowo z instytucji oddziału skromnie opisanej w pierwszej akademickiej ustawie ustrojowej, a różnica dotyczyła jedynie nomenklatury. Reforma z 1933 roku usunęła tę lukę wprowadzając już wprost możliwość tworzenia studium specjalnego również w obrębie wydziału, a zatem na szczeblu równoległym z oddziałem.

Studium wydziałowe powoływał rozporządzeniem minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Były dwie drogi do tego prowadzące. Pierwszą była inicjatywa własna ministra, który był w takim przypadku zobligowany do uzyskania niewiążą-

<sup>82</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>83</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

<sup>84</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>85</sup> J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński 1918-1939*, s. 272-273.

cej opinii zainteresowanej rady wydziałowej, względnie zebrania ogólnego profesorów szkoły jednowydziałowej. Drugą była inicjatywa uczelniana, wniosek uchwałił senat, względnie zebranie ogólne profesorów wykonującego jej kompetencje.

Organizację takiego studium określał odrębny statut, nadany przez ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego po wysłuchaniu opinii rady wydziałowej (względnie zebrania ogólnego profesorów). Na czele studium stał kierownik, nie można również wykluczyć utworzenia innych organów pomocniczych lub doradczych. Należy jednak pamiętać, że studium podlegało władzom wydziału, samo stanowiąc jego organ pomocniczy. Zatem wszelkie swoje uprawnienia czerpało z nadania władz wydziału i co więcej ostateczne decyzje w sprawach o przypisanych kompetencjach ustawowych powinno było pozostać przy odpowiednio radzie wydziałowej i dziekanie, czy to przykładowo w formie zatwierdzenia, czy przynajmniej odwołania. Niemniej sprawa wymaga badań szczegółowych.

Pojawia się pytanie, czym miał się różnić oddział od studium, wydaje się że poza nomenklaturą nie sposób znaleźć w ustawach akademickich jakichkolwiek wskazań. Jaką rolę mogła odgrywać tradycja, przykładowo Studium Rolnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim istniało przed wejściem w życie pierwszej akademickiej ustawy ustrojowej z 1920 roku. Jedynie intuicyjnie możemy dojść do wniosku, że użycie terminu studium bardziej odpowiadało wyodrębnieniu o charakterze naukowo-dydaktycznym, zaś oddział bardziej roli naukowo-badawczej. Lecz nie należy przykładać do tej hipotezy zbyt wielkiej wagi. Natomiast od 1933 roku studium pod jednym ważkim względem różniło się od oddziału, funkcjonowało bowiem w oparciu o regulację narzuconą przez ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, tymczasem w odniesieniu do oddziału nie było to wymagane i jego regulamin mogła ustanowić sama rada wydziałowa. Zatem wyodrębnienie studium jako jednostki organizacyjnej, miało niejako „mocniejszy” charakter, ze względu na umocowanie w przepisach pozauczelnianych.<sup>86</sup>

### Zakład

Zakład był zasadniczo najniższą jednostką organizacyjną w zakresie realizacji zadań naukowo-badawczych i naukowo-dydaktycznych uczelni. Pierwsza akademicka ustawa ustrojowa była dość enigmatyczna w określeniu zasad tworzenia zakładów. Inicjatywa w tej sprawie wymagała wniosku zebrania ogólnego profesorów albo senatu wykonującego jego uprawnienia, a w uczelniach jednowydziałowych rady wydziałowej. Ustawa nie precyzowała do kogo wniosek był kierowany, ale jest oczywiste, że do ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Przez analogię należy przyjąć, że identyczna procedura dotyczyła ewentualnej likwidacji zakładu.<sup>87</sup> W żadnym wypadku nie należy mylić katedry z zakładem. Zakłady obsługiwały organizacyjnie katedry, które same w sobie nie były jednostkami organizacyjnymi.

Reforma jędrzejewiczowska wprowadzała dwie równoległe możliwości tworzenia i likwidowania zakładów, na wniosek uczelni lub bez niego, jednak z obligatoryjnością uzyskania niewiążącej opinii. Procedura uzależniona była od umiejscowienia

<sup>86</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>87</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

zakładu w strukturze organizacyjnej uczelni. Jeżeli zakład miał wchodzić w obręb wydziału, wnioskowanie (opinia) należało do zainteresowanej rady wydziałowej. W każdym innym przypadku należało to do senatu. Zmiana stanu dotychczasowego przyjmowała formę rozporządzenia ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i dochodziła do skutku wraz z uzyskaniem przez nie mocy obowiązującej.<sup>88</sup>

Funkcjonowanie zakładu normował regulamin uchwalany przez radę wydziałową.<sup>89</sup> Na czele zakładu stał kierownik i to on podejmował wszystkie wiążące decyzje dotyczące się tej jednostki organizacyjnej. Jeżeli nawet zwoływano coś na kształt „rady zakładowej” to mogła ona być co najwyżej organem doradczym kierownika. Pełna odpowiedzialność za działalność zakładu spoczywała bowiem na nim. Kierownika powoływała rada wydziałowa. Zdolność prawną do obejmowania tej funkcji posiadali wyłącznie profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni, choć do 31 sierpnia 1933 roku przynajmniej teoretycznie nie można wykluczyć z tej grupy także profesorów honorowych. Zapewne z reguły powierzano kierownictwo profesorowi zajmującemu katedrę, którą dany zakład obsługiwał, a faktyczne wybory dokonywane były wówczas, gdy zakład obsługiwał więcej niż jedną katedrę. Niemniej pierwsza akademicka ustawa ustrojowa nie wprowadzała w tym względzie żadnej obligatoryjności. Dlatego należy podkreślić, że nie każdy profesor zwyczajny, czy nadzwyczajny musiał być jednocześnie kierownikiem zakładu. Jest to tym istotniejsze, że w całym okresie międzywojennym profesora trudniej było usunąć z katedry, niż z szefostwa zakładu.

Reforma jędrzejewiczowska wprowadziła zasadę, że kierownikiem zakładu zostaje profesor, którego katedrę dany zakład obsługuje. Jednak nawet wówczas pozostawiono furtkę umożliwiającą rozdzielenie funkcji dydaktycznej i badawczej od funkcji organizacyjnej kierowania zakładem. Polegała ona na umożliwieniu funkcjonowania zakładów obsługujących kilka katedr lub nie obsługujących żadnych. W tych ostatnich przypadkach kierownika powoływał jednak minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, na wniosek rady wydziałowej albo senatu, jeżeli zakład nie wchodził w skład żadnego wydziału.

Kierownik mógł zostać zawieszony w czynnościach. Do 31 sierpnia 1933 roku dokonywał tego senat, a w szkołach jednowydziałowych rada wydziałowa. Po tej dacie zawieszenia dokonywał rektor. Natomiast w całym okresie lat 1920-1939 ostateczną decyzję o ewentualnym zwolnieniu z funkcji kierownika podejmował minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, z tym że mogło to dotyczyć wyłącznie kierowników uprzednio zawieszonych przez władze uczelniane.<sup>90</sup>

1 maja 1933 roku wprowadzono możliwość tymczasowego zawieszenia funkcjonowania zakładu przez rektora. Był on co prawda zobligowany do niezwłocznego przedłożenia sprawy senatowi, jednak w razie uchylecia swej decyzji przysługiwało mu odwołanie do ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, którego decyzja była ostateczna. Dotkliwym ciosem dla autonomii akademickiej było wprowadzenie możliwości czasowego zawieszenia działalności zakładu przez ministra Wyznań

<sup>88</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>89</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>90</sup> Dz.U. z 1920 r. Nr 72, poz. 494, Dz.U. z 1928 r. Nr 24, poz. 204, Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.



Religijnych i Oświecenia Publicznego, nawet bez konsultacji z władzami uczelnianymi. Czas zawieszenia nie był w żaden sposób ograniczony. Decyzję o odwieszeniu podejmował ten organ, który dokonał zawieszenia w ostatniej instancji, zatem albo rektor albo wspomniany minister.<sup>91</sup>

### Zakończenie

Dla niektórych może być pewnym zaskoczeniem porównanie standardów prawnych znanych nam obecnie<sup>92</sup>, z obowiązującymi w myśl obu akademickich ustaw ustrojowych, szczególnie w odniesieniu do olbrzymiej ingerencji władz państwowych w życie uczelniane. Jak bowiem jasno widać, także przed reformą Jędrzejewicza była ona niezwykle rozbudowana, a sama reforma tak wiele w tym zakresie nie zmieniła, jak się na ogół sądzi.

Zakres reform organizacyjnych jaki dotknął uczelnie akademickie był rozległy, a rozważaliśmy jedynie kwestię ich struktur organizacyjnych, pomijając wiele innych aspektów. Analizując te omówione w niniejszej pracy trzeba przyznać, że miały one różny wpływ na system szkolnictwa akademickiego w II Rzeczypospolitej, nie zawsze jednak negatywny. Część z nich wprowadzała większą spójność i logiczność w systemie, jak obligatoryjność funkcjonowania zebrania ogólnego profesorów we wszystkich szkołach akademickich. Część usprawniała funkcjonowanie uczelni, jak wydłużenie kadencji rektorskiej. Część uzupełniała pewne luki w przepisach poprzedniej ustawy ustrojowej, jak usunięcie pewnych niejasności przy tworzeniu wydziałów, czy zakładów. Część wprowadzała nowe instytucje, jak możliwość tworzenia studiów specjalnych pozawydziałowych. Niestety bardzo wiele było zdecydowanie wymierzonych w autonomiczność szkolnictwa akademickiego. Za najistotniejsze zmiany w tej materii należy uznać: możliwość czasowego zamykania uczelni, względnie jej części, decyzją ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; konieczność uzyskiwania zatwierdzenia państwowego przy wyborze rektora i prorektora oraz przy zatwierdzaniu regulaminów senatu i rady wydziałowej; a także przeniesienie na szczebel państwowy decyzji o obsadzaniu funkcji kierownika zakładu naukowego. I jest oczywiste, że choć niektóre zmiany należy uznać za wartościowe, to jednak najistotniejsze dla szkolnictwa akademickiego były te wymierzone w jego niezależność oraz wolność nauki i nauczania. Także zatem w kwestii zmian w strukturze organizacyjnej szkół akademickich trudno ocenić reformę Jędrzejewicza inaczej niż negatywnie, postulując co najwyżej o pamięć również o pozytywnych rozwiązaniach, nawet jeśli uznamy je za mniej istotne.

<sup>91</sup> Dz.U. z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

<sup>92</sup> Pisane w czerwcu 2011 roku.

## Resume

Jarosław Jastrzębski

**Jędrzejewicz's higher education reform in the Second Polish Republic (1918-1939).  
Changes in universities organization**

The article compares and contrasts the organization of state universities before and after 1933 when the Jędrzejewicz's higher education reform was introduced. Findings of the article are based on the analysis of the state legal instruments from 1920 to 1939 supplemented by chosen universities statutes. In eight chapters the author describes state higher educational system with classification relevant to the topic of the work, legal basis and their amendments as well as their impact on organizational units of universities (departments, sub-departments, faculties, sub-faculties, institutes, centres and other units). The author discusses the circumstances of creation and liquidation of each unit mentioned, their activity in the context of legal regulations and internal structures. Special attention is paid to the increase of supervisory powers of the Ministry of Religious Belief and Public Enlightenment. In the conclusion we can find advantages and disadvantages of the reform. The main drawback was limitation on the autonomy of the university expressed in ability of temporary closure of the university or its part by the decision of the Ministry of Religious Belief and Public Enlightenment; obligatory state authorities' approval of the election of rectors and prorectors; endorsement of the rules of the University Senate and Department Council and assignment of filling the posts of research unit directors to state authorities.

